

та соціально-економічні аспекти. Зб. ст. – Л., 2001.
10. Хроніка. Кооператори на суботнику // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. – 2013. – 25 квітня.

Onipko T.V. The charitable activity of the consumer cooperation in Ukraine at the 20th – the beginning of 21st century. In this article the basic directions of charitable activity of the consumer cooperation in Ukraine since the early twentieth century to nowadays are described. It is emphasized that the cooperators provided free assistance not only to the members of cooperatives, but also the other people.

Key words: charity, consumer cooperatives, historical experience

Н. І. Земзюліна

РОЛЬ КООПЕРАЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ «НОВОЇ ЖІНКИ» (ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХ СТ.)

У статті зроблено спробу з'ясувати роль кооперації щодо формування «нового» жіночого образу як громадсько-активного соціального суб'єкта. Проаналізовано теоретичні та практичні моделі використання жіночого потенціалу в розбудові соціальної та громадської сфери держави.

Ключові слова: кооперація, жінка, Центросоюз, делегатка

Актуальність теми полягає в підвищенні соціальної, економічної та політичної активності жінок у сучасному світі, а також характерним для постіндустріального суспільства переходом феміністичного руху на новий етап розвитку. Роль жінки у соціальній історії ще досі залишається малодослідженим пластом і тому будь-які розвідки в цьому напрямі зумовлюють неоднозначні оцінки. Сучасне українське суспільство потерпає від різних криз – як політичних, так і побутових. Жінки, як відомо, відносяться до однієї з найбільш соціально залежних верств населення. Проблеми повсякденності спонукають їх до активних дій, що іноді набувають несподіваних форм. Метою цієї статті є аналіз ролі кооперації в вирішенні «жіночого питання», що виникло в період формування нових соціальних відносин в першій третині ХХ ст. в економічно розвинених країнах. Історіографія питання широка, але в цій роботі ми візьмемо за основу архівні та статистичні матеріали, що дасть можливість представити незаангажований зріз.

Нова радянська жінка здатна була невтомно працювати на благо суспільства, вона виявляла активність у різних сферах і могла одночасно бути членом ради, профспілковим організатором, делегаткою та відвідувати гурток лікнепу і курси червоних сестер. Скажімо, робітниця Черноносова так описувала свій тиждень: «До 4-ї год. важка праця на заводі, а після роботи в понеділок – лекція, у вівторок – делегатське зібрання робітниць, у середу – політичний гурток, у четвер – засідання партійного осередку, у п'ятницю – нарада в міській раді, у суботу – засідання секції охорони праці, в неділю – обстеження дитячих будинків та шкіл» [1, 10].

Підтверджує це і статистика із залучення жінок до управління державою: «У всьому Союзі Радянському ми маємо 209.000 делегаток, із них селянок 121.000. Коли ми візьмемо число населення-селянок та порівняємо з числом делегаток-селянок, то прийдесться по 1 делегатці на 400 селянок» [2]. В подібному зведенні читаємо: «Коли візьмемо робітниць, то їх буде по 1 делегатці на 12 робітниць. Різниця між робітницями та селянками величезна. Це ще раз каже про те, що треба як найактивніше повести роботу серед селянок. Що більше у нас буде делегаток, що активніше вони братимуться до роботи, то більше жінок буде в наших радянських установах. Вже й зараз із складу 209.000 делегаток стали до практичної роботи майже 60.000 делегаток, що працюють в державних, кооперативних,

професійних та інших установах» [3]. Мовою документа: «На Україні року 1922 було 8277 делегаток, року 1923 стало 12.332. Зібрань делегаток-селянок року 1922 було 8189, року 1923 – 26.712. Перевибори цього року збільшили число делегаток: зараз ми маємо по всьому Союзі коло 400.000 делегаток» [4]. Серед них увесь час проводиться ліквідація неписьменності. В містах, наприклад, делегатські зібрання цілком ліквідували свою неписьменність. Такі зібрання давали делегаткам культурний розвиток, політичну освіту та привчали їх до громадської роботи: «Дуже мало жінок бачимо ми в кооперації. На весь Союз Радянський працюють безпосередньо в кооперації понад 7.000 жінок. Таке число як то кажуть, – капля в морі. Треба нам дбати, щоб жінок більше було в кооперації» [5].

Розглядали кооперацію як можливість збільшення вільного часу домашньої господині, збереження її здоров'я і жіночі видання, що знаходяться поза політикою. Йшлося, насамперед, про створення кооперативних кухонь та їдалень. «Не загадуючи далеко», і «враховуючи властивість російського характеру «ловити журавля», «Журнал для господинь» рекомендував організувати кооперативні кухні «хоча б на 4–5 сімей»: «Знімемо в оренду відповідне приміщення для кухні, якщо ні у однієї сім'ї не опиниться зручною для цієї мети кухні, наймемо загальну кооперативну куховарку, а своїх куховарок розрахуємо. Далі господині розподілять між собою дні чергувань». При цьому організація спільного харчування для редакції журналу – тільки початок: «Можна далі не обмежуватися однією їдалею, організувати при ній кооперативні ясла, дитячі сади і, навіть щось на зразок клубу – виписувати газети, журнали, поставити рояль, влаштувати музичні вечори, популярні лекції, диспути» [6, 6].

Для того, щоб активізувати діяльність головного координуючого органу кооперації в Росії, Відділ по роботі серед жінок ЦК РКП(б), зі свого боку, розробляв відповідні інструкції і циркуляри, акцентуючи увагу на найбільш важливих у перспективі напрямках роботи. Наприклад, у проекті циркуляра «Про дієтичне і гігієнічне обслуговування працюючої матері і дитини» пропонувалося у всіх споживчих крамницях організувати обслуговування «потреб матері і дитини», для чого необхідно було виділити спеціальний оборотний фонд і створити спеціальну комісію. Її завданнями, згідно циркуляру, були «сприяння обслуговуванню матері і дитини через кооперацію, по стільки справа нова і пов'язана з пропагандою нового побуту, пропагандою нового обслуговування...; організація бесід і доповідей з питань гігієни, санітарії, соціального виховання та ролі кооперації в справі побудови нового побуту громадян робітничо-селянської країни» [7, 51].

В цей же час Відділом по роботі серед жінок був розроблений циркуляр «Про кооперативні секції делегатських зборів». Агітація за залучення жінок до кооперації велася в усіх делегатських зборах вже протягом 1922 р., а 1923 р. прийнято рішення «переходити до планової пропаганди шляхом організації кооперативних секцій при делегатських зборах» [8, 11]. На засіданні працівників оргінструкторського підвідділу ЦК Відділу по роботі серед жінок було прийнято рішення: «Дати завдання ВЦРПС і Укоопспілки розробити положення про профспілкові і кооперативні секції при делегатських зборах» [8, 11]. Робота секцій включала в себе, крім лекцій, присвячених питанням кооперації, відвідування установ та підприємств споживспілки, з метою їх вивчення. Закінчення курсу «в інтересах кооперативної пропаганди» пропонувалося «обставляти якомога урочистіше», делегаткам видавати

посвідчення, найбільш здібних і тих, хто виявляв найбільший інтерес, брати на облік. Однак, мабуть, активність Центросоюзу була далеко недостатньою. На нарадах Відділу по роботі серед жінок ЦК РКП(б) навесні 1923 р. констатувалося: «Робота по кооперації не ведеться через нерозуміння Центросоюзом своїх завдань у галузі залучення робітниць і селянок в кооперацію» [8, 11]. Загалом, пропагандистська робота, яку вели жінківідділи протягом 1922 р., залучаючи жінок до участі в кооперації, давала незначні результати. Так, у звіті до XII з'їзду РКП(б) відзначалося тільки деяке збільшення кількості жінок у кооперативних органах управління: в 1922 р. на загальну кількість членів управління 969 – було 3 жінки, 1923 р. на 797 осіб – 7 [8, 11].

У резолюції «Про роботу РКП серед робітниць і селянок», підготовленої центральним жінківідділом і прийнятої з'їздом, зазначалося: «Партія повинна на протигагу цьому посилити роботу із залучення робітниць і селянок в партійне, радянське, професійне і кооперативне будівництво, для чого необхідно зміцнити інститут профорганізаторів-робітниць і створити кадри інструкторів для цієї роботи в органах кооперації. Одночасно необхідно посилити роботу названих організацій у справі поліпшення побуту робітниць, поряд з поліпшенням становища робітничого класу в цілому» [9, 724]. Справді, після XII з'їзду РКП(б) робота із залучення робітниць і селянок в кооперацію «організаційно оформилася виділенням у Центросоюзі особливого інструктора для цієї мети» [8, 12]. У вересні 1923 р., на засіданні Відділу по роботі серед робітниць і селянок була розглянута пропозиція Центросоюзу щодо створення міжвідомчої комісії з організації побуту робітника. Відтак, при Відділі була створена комісія для розробки планів участі жінківідділів в реорганізації побуту. На місцях проводилося анкетування жіночого населення з питань залучення в кооперацію. Крім цього, Відділ по роботі серед робітниць і селянок сприяв в отриманні дозволу для Відділу Охрматмлада від Центросоюзу на безпатентний продаж предметів дієтичного харчування і гігієни для матерів та дітей через кооперативні крамниці, а також на «натуралізацію посібників з охорони матмлада через кооперацію». У статут Центросоюзу, за наполяганням Відділу, був внесений розділ про «громадське харчування і колективізацію побуту» [8, 12].

У цей же період активізувалася робота, спрямована на забезпечення населення житлом, акцент робився на створення будинків-комун. Декретом РНК РСФСР «Про заходи поліпшення житлових умов трудящого населення і про заходи боротьби з руйнуванням житла» (23 травня 1921 р.) НКВС доручалося «розробити порядок відкриття будинків-комун, звернувши особливу увагу на використання для цієї мети звільняючихся житлових приміщень, а також незакінчених – добудовою нових і приведення в житловий стан зруйнованих будинків». 8 серпня 1921 р. був прийнятий декрет «Про надання кооперативним об'єднанням і окремим громадянам права забудови міських ділянок» [10, 347]. У звіті роботи Відділу по роботі серед робітниць і селянок за 1923 р. в області перетворення побутової сфери, зрештою, відзначалися такі конкретні досягнення: «У ряді губерній створені фонди з організації побуту. Так, Костромський губвідділ текстилю створив фонд – 38000 рублів, який пішов на організацію жилтовариств. У Москві відкрилися столові в робочих районах, обслуговуючі 9300 чоловік, два гуртожитки на підприємствах на 240 осіб та 5 спільних пралень» [8, 13]. За неповними даними, на початок 1923 р. в органах управління і контролю кооперації налічувалося 436

осіб – з них 37 селянки. В 73 губерніях нараховувалося 264 артілі, де працювали жінки; на курсах з питань кооперації вже 25 % становили жінки [11, 23]. У Петрограді та Пскові 1923 р. були відкриті кооперативи «Мати і дитя», які щодня забезпечували харчуванням сотні немовлят, вагітних жінок і матерів. Ця робота виконана в напрямі залучення жінок до кооперативного руху була визнана жінківідділом ЦК РКП(б) гідною, щоб озвучити її в доповіді на Міжнародній кооперативній конференції.

Отже, форсований розвиток економіки призвів до кардинальних змін у сфері жіночої зайнятості. Питомою вага жінок на виробництві зросла удвічі. Масовий характер застосування жіночої праці, першочерговість залучення жінок до суспільного виробництва, за рахунок інших можливостей, дають право говорити про прагматичну, утилітарну політику держави щодо жіноцтва. Проаналізувавши правовий аспект ідейно-теоретичного розвитку жіночого руху, можна констатувати, що складність правової ситуації жінок полягала в тому, що формальна юридична рівноправність статей часто сприймалася як остаточна ліквідація правової дискримінації за статевою ознакою. У контексті ідейно-теоретичного розвитку жіночого руху 20–30-х рр. XX ст. правовий аспект став першочерговим.

1. Заслужили // Коммунарка Украины. – 1924. – № 3.
2. Центральний Державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 1, оп. 20, спр. 354.
3. ЦДАГО, Ф. 1, оп. 20, спр. 846.
4. Держархів Київської обл. (далі – ДАКО), Ф. 112, оп. 1, спр. 8608.
5. ЦДАГО, Ф. 1, оп. 20, спр. 3220.
6. Кооперация в домашнем хозяйстве // Журнал для хозяйек. – 1917. – № 14–15.
7. Статистика України. – Серія XVI. – Т. I. – Вып. 1. – № 148. – X., 1929.
8. Российский государственный архив социально-политической истории (далі – РГАСПИ), Ф. 17, оп. 10, д. 146.
9. XII съезд РКП(б). 17–25 апреля 1923 г. Стенографический отчет. – М., 1968.
10. СУ РСФСР. – 1921. – № 49. – Ст. 253.
11. Островская Н. Вовлечение работниц и крестьянок в кооперативное строительство // Коммунистка. – 1924. – № 3.

Zemzyulina N.I. The role of cooperation in the establishment of the «new woman» (the first quarter of the 20 c.). This paper attempts to clarify the role of cooperatives in the formation of the «new» female character as the socially-active subject. Are analysed the theoretical and practical models of the female ptencial usage in the development of the state social and public sphere.

Key words: cooperation, woman, the Central Council, delegate

О. М. Дорошенко

КАТЕРИНА НЕПОМЯЩА: СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИЙ ПОРТРЕТ БІБЛІОТЕКАРЯ

У статті відображена історія життя сподвижниці бібліотечної справи К. Непомящої. Вона 50 років працювала у міській бібліотеці м. Первомайська, зуміла зберегти і збільшити фонд книгозбірні, популяризувала книгу серед населення.

Ключові слова: бібліотекар, Катерина Непомяща, Первомайська окружна центральна бібліотека

Місце жінки в історії, її світоглядні позиції, професійна діяльність є об'єктами досліджень багатьох гуманітарних наук. Гендерний підхід дозволяє акцентувати увагу на особливостях поведінки жінки у відповідному соціокультурному просторі. Однією з непересічних жінок, яка сприяла розвитку культури, освіти та бібліотечної справи, була Катерина Іллівна Непомяща.